

Kitap İncelemesi

CHINA'S PRESENCE IN THE MIDDLE EAST: THE IMPLICATIONS OF THE ONE BELT, ONE ROAD INITIATIVE

Anoushiravan Ehteshami ve Niv Horesh (Ed.), Londra ve New York: Routledge, 228 sayfa, (1. Basım), 2018.

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti, Mao Zedong sonrası dönemde geçirdiği hızlı iktisadi ve toplumsal dönüşüm ile birlikte son otuz yıllık dönemde tüm dünyanın bakışlarını üstüne çekmeyi başarmıştır. Reformların başladığı 1970'lerin sonunda dünya ekonomisinde çok küçük bir paya sahip olan Çin, 2020'ye gelindiğinde dünyanın ikinci büyük ekonomisi, en fazla ihracat yapan ülkesi ve ABD'nin ardından en fazla ithalat yapan ülkesi konumuna yükselmiştir. Benzer bir durum Çin'in sermaye ihracı için de geçerlidir. Çin kaynaklı sermaye ihracı, 2016 yılında zirve yaparak yıllık bazda 216 milyar dolara yükselmiştir (World Bank).

Çin'in gerçekleştirdiği bu dönüşüm, ülkenin attığı her adımın dikkatli bir biçimde izlenmesine yol açmıştır. Tam da bu nedenle ilk adıyla "Bir Kuşak Bir Yol" (一帶一路, *One Belt One Road, OBOR*), yeni adıyla "Kuşak ve Yol Girişimi" (*Belt and Road Initiative, KYG*) son yılların en dikkat çeken adımlarından biri olmuştur. Öyle ki "Bir Kuşak Bir Yol" adının uluslararası camiada uyandırdığı olumsuz algı -tüm yollar Çin'den ve Çin'e çıkıyor- ve girişim ile Çin'in Avrasya'yı hâkimiyeti altına alma amacını güttüğü iddiası, girişimin Çince dışı dillerdeki adının "Kuşak ve Yol" olarak güncellenmesine neden olmuştur.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in dünyaya ilk olarak Eylül 2013'te Kazakistan'a, ardından da Ekim 2013'te Endonezya'ya yaptığı ziyaretlerde duyurduğu "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu", en geniş tanımıyla Avrasya'nın iki ucunu birleştirmeyi amaçlayan trilyonlarca dolarlık devasa bir girişimdir. Bugün KYG olarak adlandırılan bu girişim, Doğu Asya'dan Avrupa'ya uzanan ve Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını deniz, hava ve kara yolları ile birbirine bağlamayı amaçlayan altyapı ve üstyapı ağları inşa projesidir. Devasa boyutları ve Çin'i merkezine alması dolayısıyla kimilerine göre Çin'in "büyük stratejisi" olan bu girişim (Bhattacharya, 2016; Leverett ve Wu, 2017; Wang, 2016), diğerlerine göre ise Başkan Xi ve ekibinin uzun yıllar boyunca planladığı ve son halini uygulamaya koyduğu bir büyük strateji olmak yerine günümüzde geliştirilmeye devam edilen bir

girişim ve yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde planlanmış eski ve yeni tüm projeleri bütüncül bir yaklaşımla eşgüdümleme ve birleştirme arzusudur (Jones ve Zeng, 2019: 1421; Summers, 2016: 1632-1634).

Eser Hakkında

KYG, tüm bu nedenlerle dünyanın dört bir yanında bir yandan heyecana diğer yandan da soru işaretlerine ve tedirginliğe yol açmıştır. Uyandırdığı merak dolayısıyla da hakkında çok sayıda rapor, makale ve kitap yayınlanmıştır. Anoushiravan Ehteshami ve Niv Horesh tarafından derlenen *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* kitabı, KYG ile ilgili üretilen bilgiye Çin'in birtakım Ortadoğu ülkesiyle olan ilişkileri üzerinden katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kitap, iki kısımdan ve giriş bölümü de dahil olmak üzere on iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından gelen ilk kısımda yer alan dört bölüm, Çin'in genel olarak Ortadoğu'ya ilişkin politikaları ile KYG hakkında bilgi ve değerlendirmelere yer vermektedir. İkinci kısımdaki altı bölüm sırasıyla Çin'in Suudi Arabistan, İsrail, Filistin ve İran ile ilişkilerine odaklanırken, son bölüm Çin'in büyük stratejisi içinde KYG'nin rolünü ele almaktadır.

Giriş bölümü kitabın editörlerinden Niv Horesh tarafından kaleme alınmıştır. "Introduction: China's One Belt, One Road Vision – Implications for the Middle East" başlıklı bölümde Horesh, KYG ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) gibi kurumlar hakkında kısa bir girişin ardından kitabın ortaya çıkış hikayesi hakkında bilgilendirme yapmaktadır. Çalışma kapsamında önce yazarlara birtakım sorular sorulmuş ve bu sorulardan yola çıkarak elde edilen sonuçlar 5 Mayıs 2016 tarihinde Nottingham Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir uluslararası konferansta sunulmuştur. Burada elde edilen geribildirimler ile taslak metinler gözden geçirilerek yeniden yazılmış ve kitap son halini almıştır. Horesh, derleme kitabın en genel itibarıyla vardığı sonucu şu şekilde özetlemektedir: Çin ile Ortadoğu arasındaki ilişkinin geleceği tek bir çerçevede ele alınamaz. Çin'in bölge ile ilişkileri ikili bir ilişki olmaktan ziyade ABD'nin de dahil olduğu üçlü bir ilişkidir. Öyle ki pek çoklarının iddia ettiğinin aksine Çin yönetimi, ABD'nin bölgedeki liderliğinin altını oymak yerine varlığından faydalanmakta ve bu iki ülkenin bölgedeki çıkarları birbirine yaklaşmaktadır. Son olarak, bu bölümde kitabın nasıl bir yapıya sahip olduğu ve her bir bölümde hangi konuların ele alındığı özetlenmektedir.

Andrew Scobel tarafından yazılan birinci bölüm, "Why the Middle East matters to China" başlığını taşımaktadır. Çin'in yirmi birinci yüzyılda dünyayı, en iç halkada en geniş tanımıyla Çin topraklarının yer aldığı, tek merkezli iç içe geçen dört halka şeklinde tasavvur ettiğini iddia eden Scobel, ülkenin devasa ekonomik gücünün devamı için ikinci, üçüncü ve dördüncü

halkalarla, yani dünyanın geri kalanıyla sıkı bir etkileşim içinde olması gerektiği belirtmektedir. KYG, Scobel'e göre, tam da bu düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu da, girişimin hem jeostratejik anlamda kilit öneme sahip bölgesi hem de Deniz İpek Yolu ile Karasal İpek Yolu kuşağının kesişme noktası olarak ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu, dört ayrı özelliği nedeniyle Çin için büyük öneme sahiptir. Bunlar, büyük güç rekabeti, zengin enerji kaynakları ile artan ticaret ve yatırım olanakları dolayısıyla Çin ekonomisinde sahip olduğu konum, Çin'in Müslüman azınlıkları ile bölge halklarının sahip olduğu etnik ve dini bağlantılar ve son olarak, Ortadoğu'nun dünya jeopolitiğinde sahip olduğu önemdir. Tüm bunlar dolayısıyla Scobel'e göre, Çin için bölge, yalnızca ekonomisi için ihtiyaç duyduğu bir enerji kaynağı olmanın çok ötesinde bir öneme sahiptir. Çin, tam da bu nedenle son yıllarda Ortadoğu'ya doğru "yeniden dengeleme" yapmaktadır.

Tim Summers tarafından kaleme alınan ikinci bölüm, "Rocking the boat? China's "belt and road" and global order" başlığını taşımaktadır. Mart 2015'te Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından yayınlanan ve KYG ile ilgili Çin devletinin resmi görüşü açıklayan "Vizyon ve Eylemler" belgesini çalışmanın merkezine alan bölümün üç önermesi vardır. Summers, ilk olarak, girişimin arka planında yer alan fikirlerin, Çin'in dış politika ve küresel meselelerle ilgili genel düşüncelerinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, Çinli yöneticiler, yaklaşımlarını yapıcı reformcu veya yenilikçi görmektedir. İkinci olarak, girişimin merkezinde bağlantırlık (*connectivity*) yer almaktadır. KYG, küresel ekonomi politik bakış açısıyla ele alındığında kapitalist küreselleşmeye bir alternatif oluşturmak yerine, onun yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Son olarak, girişimin ülkenin batı bölgelerinin kalkınmasına verdiği önem Çin'deki bölgesel politikalar ve uygulamalardaki kökenlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla KYG, yeni politika fikirleri olmaktan çok önceden beri var olan bölgesel politika ve uygulamaların ulusal düzeye yükseltilmesi ile ilgilidir. Kısacası, KYG'nin yeniliği, içeriğinden öte ona Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından atfedilen stratejik önemden kaynaklanmaktadır.

Yitzhak Shichor tarafından yazılan üçüncü bölüm, "Vision, revision and supervision: The politics of China's OBOR and AIIB and their implications for the Middle East" başlığını taşımaktadır. Çalışmada AIIB ve KYG'yi inceleyen Shichor, AIIB'yi iyi örgütlenmiş, planlanmış ve şeffaf bir kurum olarak nitelerken, KYG'nin somut bir programdan ziyade bir slogan, vizyon veya bir "öneri" olduğunu belirtmektedir. Dahası Shichor'a göre, her iki girişim de ekonomik kaygılarla oluşturulmuşsa da en nihayetinde Çin'in Asya'daki siyasi konumunu ABD'nin Doğu ve Güneydoğu Asya'daki, Rusya'nın da Orta Asya'daki konumlarının pahasına olacak şekilde

güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kısacası, ekonomik çıkarlar ile politik çıkarları birbirlerinden ayrı düşünmemek gerekmektedir.

Sara Hsu tarafından kaleme alınan dördüncü bölüm, “Viability of Asian Infrastructure Investment Bank’s financials and objectives” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm diğer bölümlerden farklı olarak yalnızca teknik bir bakış açısıyla AIIB’ye odaklanmakta ve kurumun finansal ve fonksiyonel unsurlarını ele almaktadır. Hsu’ya göre, AIIB, Asya’nın altyapı açığının kapatılması konusunda umut vaat etmektedir. Dahası bu amacı gerçekleştirmek için Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi mevcut diğer çok taraflı kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği, AIIB’nin diğer kurumların deneyimlerinden faydalanarak daha güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlayabilir.

Kitabın ikinci kısmının ilk bölümü olan ve Sean Foley tarafından yazılan beşinci bölüm, “OBOR and the dawn of a new era in Sino-Saudi ties” başlığını taşımaktadır. Çin-Suudi Arabistan ilişkilerini tarihsel bir çerçeveden ele alan bölümün temel önermesi şu şekildedir: Önceki dönemlerin ticari ilişkilere, özellikle de enerji ticaretine odaklanan yaklaşımı yerine artık bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. İki ülke arasındaki ilişkiler ticari meselelerin ötesine geçmiştir. Dolayısıyla da önümüzdeki yıllarda ticarete ek olarak kültürel ve tarihi bağlar ile gelişmekte olan KYG üzerinden ele alınmalıdır. Dahası iki ülke arasındaki ilişkilerde ABD’nin çok önemli bir yere sahip olması nedeniyle her iki ülke de ABD ile olan ilişkilerini yeni ilgi alanları üzerinden yeniden tanımlayabilirlerse bu, iki ülke arasındaki ilişkilere de olumlu yansiyabilir. Çin ile Suudi Arabistan’ın yeni stratejik ilişkilerini uyumlu hale getirmeleri ve ABD ile olan ilişkileri, Ortadoğu’nun ve hatta Asya-Pasifik bölgesinin istikrarının sağlanması için kilit öneme sahiptir.

Philip Gater-Smith tarafından kaleme alınan altıncı bölüm, “Complex interdependence in the China-Saudi-US triangle? Assessing shifts in the issue area linkages between energy trade and security ties” başlığını taşımaktadır. Çin, Suudi Arabistan ve ABD arasındaki üçlü ilişkiyi ele alan bölüm, diğer bölümlerden farklı olarak kuramsal bir temele dayanmaktadır. Bu ilişkinin karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinden mi, yoksa neo-realist bir çerçeveden mi daha iyi anlaşılabileceğini inceleyen bölüm, Çin ile Suudi Arabistan arasındaki enerji ilişkilerine ve bunun özelde ABD ile Suudi Arabistan arasındaki güvenlik ilişkilerine, genelde de ABD tarafından inşa edilen Körfez güvenlik mimarisine etkilerini ele almaktadır. Gater-Smith’e göre, Çin, Suudi Arabistan ve ABD arasındaki ilişki karşılıklı bir bağımlı üçgen, hatta üçgenlerdir. Bu ilişkide Çin ve ABD, Suudi Arabistan ile diğer Körfez ülkelerinin çıkarına olacak şekilde bölgede farklı türde güç odakları olarak ortaya çıkmaktadır. Çin, gün geçtikçe artan enerji ithalatı ile bölge için

çok önemli bir ekonomik aktör ve güç iken, ABD sağladığı güvenlik şemsiyesi ile bölgenin istikrarında büyük bir rol oynamaktadır.

Yoram Evron tarafından yazılan yedinci bölüm, “OBOR’s impact on Sino-Israeli relations” başlığını taşımaktadır. Çin ile İsrail arasındaki ilişkileri KYG öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem altında ele alan Evron, Çin’in ABD ile arasındaki ilişkilerin gergin olması ve İsrail’in ABD ile olan özel ilişkisi nedeniyle Çin ile İsrail arasındaki ilişkilerin askerî -güvenlik odaklı alanlar yerine ekonomi-teknoloji alanlarına odaklanılarak gelişebildiğini belirtmektedir. KYG ve AIIB’nin kurulması gibi gelişmeler, ikili ilişkilerdeki bu dönüşümü kolaylaştırmaktadır. Her ne kadar KYG ile ilgili resmî belgelerde İsrail yalnızca kısmi olarak yer alsın ve planlanan kara ve deniz yolları İsrail’den geçmesin de ikili ilişkilerde KYG’ye sıklıkla atıf yapılmaktadır. Yine de iki ülkenin KYG’den beklentileri arasında farklılıklar vardır. İsrail’deki siyasi ve ekonomik çevreler ülkelerinin girişime daha fazla dahil olmasını ister ve hatta Çin’in Ortadoğu ile gelişen ilişkilerinde İsrail’e büyük bir rol biçerken, Çin’in İsrail ile hedefleri daha sınırlıdır.

Wang Yu tarafından kaleme alınan sekizinci bölüm, “Economic and cultural interactions between Israel and China: Opportunities and challenges” başlığını taşımaktadır. Wang, KYG’nin ekonomik hedeflerine ek olarak, Çin’in imajını iyileştirmek ve diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmek gibi çok önemli politik hedeflere de sahip olduğu düşüncesinden hareketle Çin-İsrail ilişkilerinin ekonomik, kültürel ve eğitim ayaklarını ele almaktadır. Wang’a göre, İsrail, Çin için özellikle yatırım, tarım ve teknoloji alanlarında çok önemli bir ortaktır ve aynı zamanda da iki ülke arasındaki kültürel ve akademik etkileşim hızla artmaktadır. Ne var ki Çinli yetkililer ve iş insanları, teknik meselelerde ne kadar iyilerse farklı kültürlerin düşünce yapısını anlamakta da o kadar başarısızlardır. Yerel hassasiyetleri anlamak konusundaki yetersizlikleri dolayısıyla Çin’in imajını geliştirmek yerine ülkelere karşı olumsuz duygu ve düşüncelerin gelişmesine neden olmaktadır. Bu durum, Wang’a göre, Çin’in İsrail’deki varlığı için de geçerlidir. Dolayısıyla Çin’in hem İsrail hem de diğer ülkeler ile olan ilişkilerinin “kazan-kazan” ilkesine göre gelişebilmesi için Çinli yetkililerin ve iş insanlarının iş yaptıkları ülkelerin yerel kültürel ve siyasi hassasiyetleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerekmektedir.

Guy Burton tarafından yazılan dokuzuncu bölüm, “How do Palestinians perceive China’s rise?” başlığını taşımaktadır. Çin’in Filistinliler ile ilişkilerini tarihsel bir çerçeveden alan Burton, Çin’in Filistinliler ile geliştirdiği ilişkinin 1970’lerin sonundan itibaren bir dönüşüm geçirdiğini belirtmektedir. Mao döneminde Çin’in Filistin’e yönelik ilgisi ideolojik ve

siyasi iken dışa açılma ve reform dönemi ile birlikte, özellikle de 1990lardan itibaren ekonomik bir temele oturmuştur. Bu dönüşümde, Evron ve Wang tarafından önceki iki bölümde dile getirilen, İsrail'in Çin için ekonomi ve teknoloji alanlarındaki artan önemi etkili olmuştur. İsrail'in öneminin artması, Filistinlilerin Çin için öneminin azalmasına yol açmıştır. Filistinliler içinse Çin'in önemi ekonomik olmaktan çok siyasidir. Her ne kadar Çin'in ülke ekonomisinde oynadığı rolden memnun olsalar da Filistinliler için birincil amaç ekonomik gelişim ve ilişkiler olmaktan ziyade işgalin sonlandırılması ve siyasi bağımsızlığın elde edilmesidir. Ne var ki Filistin'in İsrail ile arasındaki husumetin sonlandırılması konusunda Çin, özellikle de ABD ile kıyaslandığında önemli bir aktör değildir. Dolayısıyla da Filistinlilerin gözünde Çin, meselenin çözümü konusunda stratejik planlamanın bir parçası değildir. Burton'a göre, Çin'in ekonomik çıkar öncelikli mevcut siyasetinin öngörülebilir gelecekte değişme ihtimali bulunmadığından Filistin halkı tarafından nihai amaçlarını gerçekleştirme konusunda önemli bir aktör olarak görünmemektedir.

John Calabrese tarafından kaleme alınan ve "China's "One Belt, One Road" (OBOR) initiative: Envisioning Iran's role" başlığını taşıyan onuncu bölüm, KYG çerçevesinde Çin-İran ilişkilerini ele almaktadır. Calabrese, Çin'in önceki bölümlerde ele alınan Suudi Arabistan ve İsrail ile geliştirdiği iyi ilişkilerin İran ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemediğine, aksine İran'ın jeostratejik önemi dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle İran'a karşı uygulanan ambargonun kalkması ile gelişmesi ihtimaline değinmiştir. Kitabın yayınlanma tarihinin 2018 olması dolayısıyla bölüm, ABD'nin Trump yönetimi altında Obama yönetimi tarafından imzalanan nükleer anlaşmadan çekilmesinin ardından gelen süreci ele almamaktadır. Dolayısıyla da nükleer anlaşmasının Çin ile İran arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayacağını ve İran'ın KYG'de jeoekonomik ve stratejik açılardan kilit bir role sahip olacağını belirtmektedir.

Anoushiravan Ehteshami tarafından yazılan son ve on birinci bölüm, "The One Belt, One Road in China's grand strategy" başlığını taşımaktadır. KYG'nin Çin'in büyük stratejisindeki rolünü ele alan Ehteshami'ye göre, girişimin Çin'in genişleyen küresel stratejisi bağlamında, özellikle de ülkenin etkisini tüm Avrasya'ya kararlı bir biçimde genişletme stratejisi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda KYG, Çin'in "Batıya dönme" politikasının bir parçasıdır ve "genişletilmiş komşuluk" bakış açısının özünü oluşturmaktadır. Ehteshami, batı merkezli uluslararası sistemden faydalanması dolayısıyla Çin'in büyük stratejisinin revizyonist olmadığını, yani sistemi ortadan kaldırmak gibi bir amacının olmadığını belirtmektedir. Ülkenin asıl amacı, uluslararası sistemi daha fazla söz hakkına sahip olacak

şekilde dönüştürmektir. Dahası Çin'in uzun vadeli büyük stratejisi, ülkeyi bir süper güce dönüştürmektir ve KYG, bu hedef için kilit öneme sahiptir.

Genel Değerlendirme

Çin Devlet Başkanı Xi'nin prestij projesi olarak görülen Kuşak ve Yol Girişimi'ni merkezine alan bu çalışma, Çin'in Ortadoğu politikalarını bu çerçevede ele alması dolayısıyla ülkenin bölge ile ilişkileri üzerine üretilen akademik bilgiye katkı sağlama açısından bir noktaya kadar başarılı olmuştur. Ne var ki bölümlerin biri hariç kuramsal arka plana sahip olmaması ve kitabın yapısının iyi planlanmamış olması gibi nedenler dolayısıyla yeterli katkı sunamamaktadır. Benzer konular üzerinde duran birden fazla bölüm olması, bölümlerde tekrara düşülmesi sonucunu doğurmuştur. Dahası Hsu'nun bölümü, teknik bir bakış açısına sahip olması nedeniyle diğer bölümlerden ayrıksı durmaktadır. İlgili bölüm teknik bir yaklaşım yerine AIIB'nin küresel ekonomi politikteki konumuna odaklanması halinde çalışmanın genel yapısıyla daha uyumlu olabilirdi. Ayrıca Çin'in Suudi Arabistan ve İsrail ile ilişkilerine ağırlık vermesi dolayısıyla çalışma Irak, Mısır ve Türkiye gibi bölgenin önemli ülkeleriyle olan ilişkilerini pas geçmektedir. Kısacası, Çin'in Ortadoğu politikalarını KYG açısından ele alması dolayısıyla alanda üretilen bilgiye önemli bir katkı yapma potansiyeline sahip olan çalışma, yeteri kadar iyi organize edilememesi ve eksik bıraktığı alanlar nedeniyle istenilen katkıyı sunamamaktadır.

Emre DEMİR*

TED Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü

* Dr. Öğretim Üyesi, TED Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, emre.demir@tedu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9580-863X>.

Kaynakça

- Bhattacharya, A. (2016). Conceptualizing the Silk Road Initiative in China's Periphery Diplomacy. *East Asia*, 33(4), 309-328.
- Jones, L. ve Zeng, J. (2019) Understanding China's 'Belt and Road Initiative': Beyond 'Grand Strategy' to a State Transformation Analysis. *Third World Quarterly*, 40(8), 1415-1439.
- Leverett, F. ve Wu, B. (2017). The New Silk Road and China's Evolving Grand Strategy. *The China Journal*, 77, 110-132.
- Summers, T. (2016). China's 'New Silk Roads': Sub-national Regions and Networks of Global Political Economy. *Third World Quarterly*, 37(9), 1628-1643.
- Wang, Y. (2016). Offensive for Defensive: The Belt and Road Initiative and China's New Grand Strategy. *The Pacific Review*, 29(3), 455-463.
- World Bank, "World Development Indicators"
<http://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=CHN>
(Erişim tarihi: 15 Mayıs 2020).